

Boorn & Boerschop



**Burgemeester
in bezet Borne**



CHRISTIE KRONENBERG-VAN DEN TOREN

Jaargang 26 / 2016

Een uitgave van de heemkondevereniging Borne

Verschiijnt 3 keer per jaar

Nummer 2

Colofon

Bestuur van de vereniging

F.A. Nijkamp (voorzitter), A.M. Velthuis, (secretaris), F.H.S.M. Mars (penningmeester), L. Bult, A.M.A. Haak - Beune, B.J. Hogeweg (leden).

Secretariaat

Welemanserf 5, 7622 HT BORNE
tel.: 074 266 70 79
e-mail: info@heemkundeborne.nl

Website

www.heemkundeborne.nl

Lidmaatschap

Persoonlijk lidmaatschap € 18,- per jaar
Gezinslidmaatschap € 24,- per jaar.

Bank

Rabobank Borne, rek.nr.:
NL43RABO0145637409

Redactie Boorn & Boerschop

J. Haak en A. Tanke

Redactieadres

Van Deinsestraat 33, 7621 XL Borne.
tel.: 074 266 43 92
e-mail: boornenboerschop@ziggo.nl

Ondersteuning en advies

H. ten Thije en J.J. Grootenboer

Omslag ontwerp

J. Haak

Inzenden kopij

Aan het redactieadres. De redactie kan bij publicatie in overleg met de auteur artikelen, inkorten, splitsen en redigeren.

Uiterste inzenddatum volgende nummer

15 oktober 2016

Foto's in dit blad

De redactie heeft haar uiterste best gedaan rechthebbenden te achterhalen. Mocht u van mening zijn dat u rechten kunt laten gelden op afgebeelde foto's, dan kunt u zich melden bij het bestuur van de vereniging.

Verspreiding

Via boekhandel Bruna, VVV, Museum Bussemakerhuis en de penningmeester van de vereniging, allen te Borne.

Losse nummers

€ 4,00 (porto € 2,00)

Abonnement

Inbegrepen bij het lidmaatschap van de heemkundevereniging.

Overname van de inhoud van dit blad, of delen daaruit, is uitsluitend toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

Grote foto op de voorpagina

Schuldvordering aan pastoor Antonie Mulder 4-4-1827
Bron: HIP

Van de redactie.

Voor u ligt het augustusnummer van ons blad. We zijn er weer in geslaagd een blad in elkaar te zetten. In dit blad een eerste artikel van een voor ons nieuwe schrijver: Jan Blom. We zijn blij dat hij te kennen heeft gegeven vaker voor ons blad te willen schrijven.

Echter..... we zijn nog naarstig op zoek naar nieuwe auteurs, die ook –al dan niet met onze hulp– voor ons verenigingsblad willen schrijven. Gooi de schroom van u af en neem eens contact op met de redactie.

Inhoud

Colofon	<i>Redactie</i>	1
Organisaties met een blauwe knoop 1. De sociale kwestie en drankgebruik	<i>Anja Tanke</i>	2
De panden Hasperhoven aan de Marktstraat	<i>Martin Thiehatten</i>	7
De Bornse Beek in vroeger dagen 1. Van Zuid Esch naar Smitsbrug	<i>Jan Blom</i>	11
Een Vietnamese pastor ziet Nederland als tweede vaderland	<i>Harry Filart</i>	16
De onbekende Spanjaard directeur. Leo Spanjaard en zijn mysteries	<i>Paul Denekamp</i>	18
Een stofzuigerplaag 'achter het spoor'	<i>Anja Tanke</i>	21
Van het bestuur	<i>Bertie Velthuis</i>	22
Boekbespreking	<i>Jan Deckwitz</i>	23
Nog leverbare uitgaven		24

De Bornse Beek in vroeger dagen 1. Van Zuid Esch naar Smitsbrug

Jan Blom

Borne is een vriendelijk Overijssels dorp, zo'n 800 jaar oud. Helaas is er niemand meer in leven die precies weet wanneer het dorpje is ontstaan. Waarschijnlijk is er ook geen precieze ontstaansdatum, maar ontstaat zo'n dorpje langzamerhand. Fuldauer geeft aan dat dit zo'n 1000 jaar geleden begon (1).

Lopen we nu door het oude centrum van Borne, dan zien we misschien hier en daar een vijvertje in een tuin, maar verder is het een droge boel. Weinig open water, tenzij er net een dikke onweersbui is gevallen, dan kan het hier behoorlijk nat zijn. Maar dan lopen we ineens door het *Brugstraatje* of over de *Ennekerdijk*, door de *Pietmanskolkstraat*. Of we hebben misschien onze auto geparkeerd op parkeerplaats *de Haven*, of zijn we vanuit de Stroom Esch naar het centrum gereden, onder het viaduct door waar op staat 'de Sluis'.

Hoe zit dat? Waar komen die "water-namen" vandaan? Om Borne heen stroomde, tot 1983, de Bornse beek. Vanaf toen ging men de buitenwijken Stroom Esch en daarna Bornse Maten bouwen. Nu stroomt de Bornse Beek weer door Borne. Je zou kunnen spreken van herstel van een oude situatie. Nou ja, als idee. Tot hier toe niet veel nieuws. Veel oude bewoners van Borne weten wel dat er ooit een beek door Borne liep.

In twee afleveringen lopen we samen langs de Bornse beek, of waar eens de beek gelopen heeft. In dit deel gaan we van de Zuid Esch naar de Smitsbrug in de Marktstraat.

"Even" terug

Circa 20 000 jaar geleden kwam er een jonge mammoet terecht in de beek die we nu de Bornse Beek noemen. Of het mammoetje al dood was of nog levend toen het in de beek terecht kwam, weten we niet. Maar delen van het skelet van deze mammoetbaby zijn gevonden bij opgravingen ten behoeve van de vistrap in de Bornse Beek, bij de Stroom Esch vijver (2).

Borne is ontstaan aan de oever van de beek op een hoog gelegen gedeelte (Horst), iets verder naar het zuiden dan de vindplaats van de mammoetbotten. Zo gebeurde dat vroeger. Voor vervoer waren er zandwegen die een deel van het jaar onbegaanbaar waren. In 1813 was er in heel Nederland maar 450 kilometer verharde doorgaande weg, in Twente geen enkele kilometer (3). Daardoor was vervoer



Na een dikke onweersbui kan het behoorlijk nat zijn. De *Pinksterbloem* staat blank.

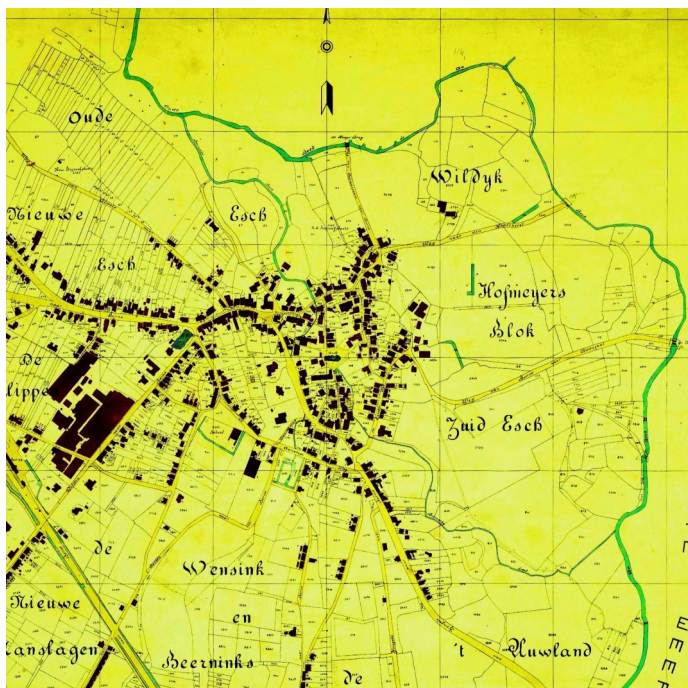
via het water een deel van het jaar, vooral herfst, winter en voorjaar, de enige vervoersmogelijkheid en dus belangrijk.

Dus de beek stroomde door het dorp en diende als transportweg, vooral voor turf. Maar, naarmate het dorp groeide en ook de textielindustrie zich ontwikkelde, werd de beek ook belangrijk voor het wassen en bleken van textiel, om bluswater uit te halen en om textiel, landbouwproducten en hout te vervoeren. Het hout ging voor een groot deel naar Enter voor de klompenmakerij. Dat er ook nog gevestigd was een plezierige bijkomstigheid (4).

Rond het jaar 1660 is de beekbedding die we nu de Bornse beek noemen, om het dorp heen gegraven. Dit schijnt te zijn gebeurd tijdens het bewind van



Viaduct 'de Sluis'



Kaartje uit 1917 met daarop aangegeven de loop van de beek in en om Borne.

Bommen Berend, bisschop van Galen, van Munster (5). Ik las in *Tweeduizend jaar geschiedenis van Twente* (5a) dat de bisschop van Münster zich wel vaker bediende van het water om zijn militaire doelen te bereiken, bijv. bij Coevorden in 1672, waar hij de boel onder water liet stromen bij de belegering

Vanaf toen (rond 1660) was er een stroom om het dorp heen, de Bornse Aa, en een "aftakking", in feite de originele loop, die dwars door het dorp liep, de Bornse Beek.

Situatie rond 1830: bij de Zuid Esch

Op de Kadasterkaart uit 1832 (6) is duidelijk te zien hoe de beek zich door de Zuid Esch slingerde. Ter hoogte van waar nu de



De Ennekerdijk in vroeger jaren. Rechts het St. Josephgebouw (nu Galerie Hallema). Op de voorgrond (met pijlen aangegeven) twee houten brugleuningen.



De kronkelige loop van de beek is met enige moeite nog terug te zien op deze foto.

Theresiakerk staat, splitste de beek zich. Het water dat uit de richting van Hengelo kwam ging grotendeels om Borne heen. Dat deel noemen we nu de Bornse Beek. Een smaller deel van de beek liep richting de Ennekerdijk, via de weilanden aan de zuidoostelijke rand van Borne, de Zuid Esch. Op een foto uit het boekje *Borne en de Bornsen* (7a) en op de kaart van Borne uit 1832 of 1900, is, met enige moeite, de kronkelige loop door de weilanden van de Zuid Esch te zien. De Zuid Esch was toen nog onbebouwd buitengebied. De Ennekerdijk was de oostgrens van het bebouwde Borne.

Het dorp in: de Ennekerdijk

Aangekomen bij de Ennekerdijk stroomde de beek onder een brug door om even verderop naar het noorden af te buigen, tussen de huizen door van de Ennekerdijk en Abraham ten Catestraat. Overigens heette de Abraham ten Catestraat toen nog de Horst (tot ca 1920).

De plaats van die brug in de Ennekerdijk is nu nog goed aan te geven, want de beek kwam Borne binnen langs het gebouw van de werknemersvereniging St Joseph, nu is dat de galerie van Ruurd Hallema aan de Ennekerdijk.

Hierna liep de beek schuin door de achtertuin van wat nu Galerie Polder is. Heel vroeger heette dat *de Borg van Borne*, later het *Kipshoes*, van cichoreifabrikant Abraham ten Cate. Deze tuin ligt dus op het oude tracé van de beek.

Van Joop Kroeze kreeg ik een mooi verhaal over het graven van een vijver in de tuin van Polder. De grond was daar zo slap, een overblijfsel van de oude beekloop, dat de graafmachine diep wegzakte. Vanaf de Grotestraat kon men de graafmachine met veel moeite er uit slepen, via een gegraven sleuf.

De oude Bornse Beek is er nog

Voor mensen die denken dat de Bornse Beek bovengronds uit het dorp is verdwenen, ligt achter het Bussemakerhuis het bewijs van het tegendeel. In



In een tuin tussen de Ennekerdijk en de Abraham ten Catestraat ligt bovengronds nog een klein stukje beek.

een tuin tussen Ennekerdijk en Abraham ten Catestraat kun je het kleine stukje dat nog over is van de oude Bornse Beek, via een rooster, ondergronds zien verdwijnen. Of eigenlijk is verdwijnen niet het goede woord: vanaf hier gaat de Bornse Beek ondergronds via een rioolbuizenstelsel richting het Kulturhus. Net zoals de oude beek via een rioolbuizenstelsel vanaf de Rondweg komt, tot voorbij de tuin van Galerie Polder.

De oude kerk

Vlak voor de oude Hervormde Kerk boog de beek weer naar links, naar het westen. Hier ligt, op de hoek bij de Pellenhof, een putdeksel; dit deksel geeft aan waar vroeger de beek langs kwam. De put wordt nu nog door gemeente en brandweer gebruikt om water uit te halen, zoals ook vroeger de brandweer water uit de beek haalde om te blussen.

Pietmanskolkstraat en Potkampstraat

Vanaf de plaats van het putdeksel liep de beek vervolgens richting Pietmanskolkstraat en Potkampstraat.

De Pietmanskolkstraat verwijst naar een verbreding, een kolk, die hier lag in de Bornse Beek. Waarschijnlijk konden hier schuitjes draaien en aanleggen. Er wordt ook gezegd dat de kolk gebruikt werd om vlas te weken en linnen te wassen (7b). Omstreeks 1835 werd er een dam door de Pietmanskolk gelegd, waarover de Peppelenlaan, de latere



De put in de Oude Kerkstraat, hoek Pellenhof.



De vijver, eerder een deel van de Pietmanskolk.

Grotestraat, werd aangelegd (8a). Joop Kroeze vertelde mij dat de Harmonie, op het hoekje van Potkampstraat en Grotestraat, omstreeks 1835 is gebouwd (of verplaatst, omdat het huis opzij moest voor de Peppelenlaan, later Grotestraat). Hij is zelf geboren in de Harmonie. De grond waarop het huis stond, was zeer drassig en slap. Later is er binnen diep uitgegraven om de fundering te verstevigen. Bij dat graven kwamen gepunte, gebrande palen tevoorschijn van de beschoeiing van de beek.

De woning van dokter Stomps, later het gemeentehuis, nu restaurant Dorset Mansion House, lag aan de zuidkant van de Pietmanskolk. De vijver voor het huis was een deel van de Pietmanskolk (8b). De Potkampstraat geeft de plaats aan waar vroeger, tot omstreeks 1850, het reparatiewerfje van ter Horst lag. Volgens Joop Kroeze werden hier de schuitjes, die men ook wel potten noemde, op de kant getrokken. Om opnieuw waterdicht gemaakt te worden met mos in de naden en opnieuw geteerd. Hier kwam de grutterij/jutefabriek van ten Cate te staan (9a).

Later is deze plek diep uitgegraven, om de slappe beekgrond weg te halen. Bij dit graven zijn nog munten uit de VOC-tijd gevonden (9b). Dan gaat mijn fantasie werken: er was op een of andere manier een schakel tussen Twente en Amsterdam; ik vermoed via de textiel. Mij is verteld (10) dat de textiel vanaf het Bussemakerhuis eerst over straat naar de haven werd gebracht. Vandaar brachten de potten de textiel naar Almelo, via Bornse Beek en Loollee. In Almelo lagen grotere zompen klaar, die naar Zwolle voeren, onder andere via de Regge.

Vandaar kon de textiel via de Zuiderzee, meestal met nog weer grotere vaartuigen, naar Amsterdam worden gebracht en daar betaald met VOC-munten. Nou ja, in mijn fantasie.

Brugstraat en Marktstraat

Na de Potkampstraat stroomde de beek naar het noordoosten en ging eerst onder de Brugstraat door, hier lag een brug over de beek; hoe simpel kan een naam zijn nietwaar. Daarna verder naar het noorden, naar de Marktstraat, die toen nog geen Marktstraat heette maar Nieuwstadsstraat. Voordat de beek onder de Nieuwstadsstraat doorstroomde, liep hij tussen café de Ster, in de volksmond het Steertje en het huis van dokter J.B.Schoemaker op de hoek van de Kerkstraat.

Café het Steertje

Café het Steertje is vanaf 1833 tot ongeveer 1930 eigendom geweest van de familie Wegter (11). Tegenwoordig is het een gewoon woonhuis, Marktstraat nummer 14. Het was een echt havencafé, waar de turfschippers na het lossen van hun lading, meegebrachte boekweitpannenkoeken konden opeten en koffie of een borrel drinken. De meegebrachte boekweitpannenkoeken werden opgewarmd op de kachel in het café (12).

Café de Ster

Het huis van dokter Schoemaker op de hoek van de Kerkstraat en Marktstraat (voor 1920 resp. Sökkerstraat en Nieuwstadsstraat) werd omstreeks 1940 afgebroken door Eekers, de vroegere uitbater van café de Bontekoe.

Café de Bonte Koe stond links van de weg uit Weerselo, als je via de *Hoge Brug*, over de Bornse Aa, het dorp binnenkwam. Aan de rechterkant van de weg, tegenover de Bonte Koe stond de oude katholieke Stephanuskerk, gebouwd in 1785, afgebroken ca 1888 (13). Eekers zag geen "brood" meer in zijn café de Bontekoe toen de katholieke kerk aan de overzijde werd afgebroken. De nieuwe Stephanuskerk werd aan de andere kant van het dorp gebouwd, waar hij nu nog staat. Daardoor ging hij dus al die dorstige katholieke kelen missen. Hij vroeg na enige tijd een nieuwe drankvergunning aan en mocht ook de naam van het Steertje gaan gebruiken. Het nieuwe café, gebouwd op de plaats van het afgebroken huis van dokter Schoemaker, was groter dan het Steertje ernaast, ook al stond er toen nog geen verdieping op, wel de balustrade. Daarom gaf Eekers het café de naam: de Ster. Dit gebeurde allemaal na 1940, toen was de haven al lang niet meer in gebruik.

Overigens was het Steertje niet de enige



Het pand waar destijds café De Halve Maan en later electronica-zaak Hasperhoven gevestigd waren.

croeg in deze contreien. Café de Bontekoe is al genoemd. Schuin tegenover het Steertje lag café de Halve Maan. Dit pand heeft nog enige tijd gediend als onderkomen van de elektronicazaak Hasperhoven. In 2016 staat er al weer een aantal jaren een nieuw appartementencomplex. En dan natuurlijk nog café de Keizerskroon, nu Leurink op het Dorsetplein. En dan heb ik nog niet de helft genoemd (14). In al deze cafés kwamen vast niet alleen de schippers van de bootjes die op de Bornse Beek voeren. Borne had kennelijk een dorstige bevolking.

De Smid-/Smit-/Smidsbrug

In de Nieuwstadsstraat (nu de Marktstraat) lag een brug, zodat het verkeer zowel over de weg als over het water kon passeren. Deze brug heette de Smidbrug, Smidsbrug of Smitsbrug, alle drie de namen kunnen we tegenkomen in de literatuur. Deze naam



Het voormalige café 't Steertje in de Marktstraat.

hield verband met de smid Hemmeler, die in het pand iets verder op, naast het Steerntje, werkte. In dat pand kwam veel later de ijzer- en gereedschaphandel firma Knoef. Een waardig opvolger, want ook ijzerwaren tenslotte. Nog weer later, tot voor kort, was er een modezaak in het pand. Helaas geen ijzeren harnassen. Inmiddels, medio 2016, staat het al weer te huur.



De Smitsbrug in de Nieuwstadsstraat. Links en rechts met pijlen aangegeven de brugleuningen. Links café 't Steerntje.

Literatuurverwijzingen:

1. Fuldauer, drs A.. Scheepvaart in Borne. In: Borne, historie en volksverhalen. 1987. Vrienden van het Bussemakerhuis. Pag. 15.
2. Woolderink H. De hof te Borne, 800 jaar geschiedenis van De Hof, de Kerk en het dorp Borne. 2006. Has sink Drukkers, Haaksbergen. Pag.9.
3. Schutte, Drs G.J. Varen waar geen
4. water is, reconstructie van een verdwenen wereld. 1981 Broekhuis Hengelo.
4. Immerman, BWM / HJ Ellenbroek Borne en haar bewoners in vroeger jaren. 1982. de Bruijn Oldenzaal. Pag. 40.
5. Mededeling Rientjes.
- 5a. Jansma, K. e.a. red. Tweeduizend jaar geschiedenis van Overijssel. 1990. Inter-Combi van Seien BV Leeuwarden
6. Kadastrale Atlas van Overijssel 1832 2005 Stichting Kadastrale Atlas Overijssel 1832 (kaarten+lijsten eigenaren enz.). Kaart nr. 11.
- 7a. Leuwerink, JBF /WHG Brok. Borne en de Borsen In grootmoeders tijd 1986 Europese Bibliotheek Zaltbommel (Foto+beschrijvingen).
- 7b. Harten, van - Franssen. Grepen uit de historie van Borne, deel 2
- 8a. Tanke, A. Twee panden met dezelfde naam: Harmonie. In: Boorn & Boerschop 24/2014. Pag. 3 t/m 8.
- 8b. Braak, G.P. ter Borne in oude ansichten 1971 (foto+beschrijvingen). Pag. 24 en 25.
- 9a+b. Mededeling Kroeze
10. Mededeling Liesbeth Hassink en Jaap Grootenboer.
11. Goethem, Richard van Familiehistorie Wegter 2010. Drukkerij Hellendoorn Bad Bentheim.
12. Buter, A. Regge en Dinkel, land van levend water. 1984. Waanders. Pag. 69. en Immerman, BWM /HJ Ellenbroek. Borne en haar bewoners in vroeger jaren. 1982. de Bruijn Oldenzaal. Pag. 36, 38 en 39.
13. Bosch, W, e.a. Honderd jaar Stephanus Parochie. Borne: Jubileum 1888-1988. Pag. 3.
14. Zie noot nr. 11.

Oproep: opnames gezocht van AVRO's Danstest uit 1986

Op 20 juni 1986 werden in de Evenementenhal in Borne twee grote dansprogramma's opgenomen. In de ochtend en middag de landelijke finale van AVRO's DANSTEST en 's avonds de wereldkampioenschappen allround voor amateurs. Op youtube staat een ruwe versie van de wereldkampioenschappen:

<https://www.youtube.com/watch?v=khiEugTeoHw>

In de middag, tijdens AVRO's DANSTEST, waar ook veel dansparen uit de regio Borne aan deelnamen, werd er een show gegeven door een formatieteam, bestaande uit de beste zes dansparen van Nederland, "de Straussvogels". Dat was bijzonder omdat de beste zes paren van Nederland normaal gesproken concurrenten van elkaar zijn en nu eenmalig onder de naam "de Straussvogels" een prachtige dans hebben samengesteld op de muziek "Kaiserwaltzer" van Johan Strauss.

De originele beelden zijn destijds door de AVRO gewist. Er zijn geen banden meer. Er waren duizenden bezoekers en ongetwijfeld hebben destijds enkele bezoekers en/of deelnemers aan de AVRO's DANSTEST dit op hun VHS recorder opgenomen. We zijn dringend op zoek naar deze beelden omdat er een nieuwe televisieserie komt onder de titel Meet&Dance waarin we die beelden willen tonen.

Mocht u in een oude doos nog beelden bewaard hebben dat zouden wij daar graag, uiteraard tegen vergoeding een kopie van ontvangen. U doet ons daarmee een enorm plezier.

U kunt ons bereiken via email: arnold@meetanddance.nl. Bij voorbaat hartelijk dank!

Een Vietnamese pastor ziet Nederland als tweede vaderland

Harry Filart

Half januari van het jaar 1987 kwam hij naar de Stephanusparochie in ons dorp: pastor Johannes Nguyen van Thong. Een jong aankomend priester, geboren in Saigon (Vietnam). Na een stagejaar in de Andreasparchie te Zevenaar was hij een week eerder in Utrecht reeds als diaken gewijd door kardinaal Simonis. Hij had toen zijn benoeming als pastor te Borne en de geestelijke zorg voor de Vietnamezen in ons land al binnen, beide op half-time basis. Voor de Borse Courant heb ik destijds met hem mogen spreken. De toen 32-jarige bootvluchteling vertelde een indrukwekkend verhaal, hoe hij zich vele offers heeft moeten getroosten voor een vlucht naar de vrijheid. Hoe actueel is dit verhaal, want ook nu vluchten mensen opnieuw voor geweld.

Johannes Nguyen van Thong kwam uit een arbeidersgezin. Hij had drie broers en een zus. Zijn vader was timmerman en zijn moeder zorgde als naaister voor extra verdiensten. In zijn woonplaats Saigon, ruim 4½ miljoen inwoners, ging Thong (zo luidt zijn voornaam) op twaalfjarige leeftijd naar het Klein-Seminarie. Na acht jaar behaalde hij het nationaal baccalaureaat (VWO-niveau). Hierna studeerde hij verder aan het Groot-Seminarie, eveneens in zijn woonplaats.



Doordat in 1975 de communisten uit Noord-Vietnam naar het zuidelijke deel kwamen werden geleidelijk universiteiten en hogere scholen gesloten. Van Thong moest toen werken om in zijn levensonderhoud te voorzien. Het nieuwe regime bood echter geen enkele vrijheid. Er bestond zelfs grote angsten om vervolging en zijn dwingende roeping om priester te worden dwong hem - ten lange leste - zijn land, maar ook zijn familie te verlaten. Zo werd hij één van de ruim anderhalf miljoen bootvluchtelingen. In een klein bootje stak hij, met nog ruim dertig landgenoten, van wal over de Zuid-Chinese Zee. Vier dagen en vier nachten dobberden ze rond, werd er gevochten tegen hevige stormen op volle zee en een verschrikkelijke zeeziekte.

Op Gods Voorzienigheid, aldus Van Thong, werden ze gered door een Nederlands schip „de Ned Loyd - Delft”. Ze kwamen in Singapore in een opvangcentrum terecht. Twee maanden duurde het voordat, met behulp van de VN, de „papierkwestie” was geregeld.

Van Thong kwam naar Nederland en in Bennekom, in het opvangcentrum, volgde een half jaar om zich te acclimatiseren. Dit bestond uit de taal leren en ook om te wennen aan de eetgewoonten. De boterham bijvoorbeeld was immers totaal vreemd.

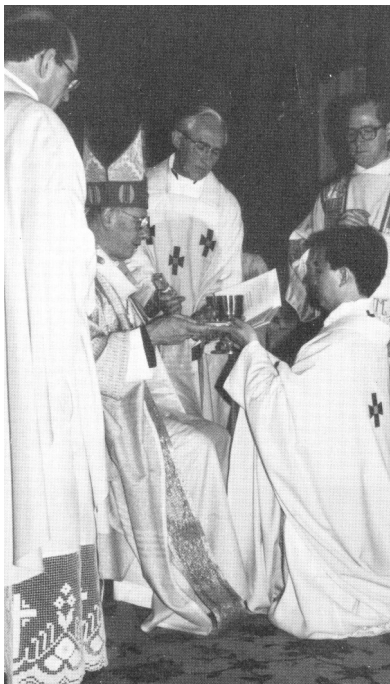
Eenmaal in Nederland wilde Nguyen van Thong zich dolgraag verder ontwikkelen. Aan de universiteit voor buitenlandse studenten in Rome ging hij

theologie studeren. Mede door de inzet van een oud-priesterleraar uit Saigon, die in Rome werkzaam was, kreeg hij een Vaticaanse studiebeurs. Voor de nog ontbrekende kosten droeg het bisdom Utrecht bij. Vanaf 1983 studeerde Van Thong aan het Ariëns Convict, de Theologische Hogeschool van het bisdom Utrecht en via een jaar stage in Zevenaar kwam hij uiteindelijk in Borne terecht.

In de Stephanusparochie heeft pastor Van Thong zich voornamelijk bezig gehouden met de schoolcatechese, de begeleiding van de werkgroepen, maar uiteraard ook met zaken als liturgie en natuurlijk preken. De nieuwe pastor begon in zijn nieuwe woonplaats meteen ook met het nemen van rijlessen om hier zijn pastorale taken, maar ook zijn werk als zielzorger voor zijn landgenoten, her en der verspreid over Nederland, gemakkelijker te kunnen volbrengen.

Pastor van Thong, die door zijn vlucht uit zijn geboorteland nooit meer zal kunnen terugkeren, vindt het moeilijk over zijn gevoelens te praten. Nederlanders helpen hem waar zij kunnen, maar vaak blijft dit beperkt tot praktische zaken. Zich zijn positie invoelen kunnen ze niet. „Ik heb alles verloren, alles waar ik aan gehecht was achter me gelaten. Ik kan niet meer terugvallen op de steun van mijn familie. Ik mis de contacten met mijn landgenoten ontzettend, want zij zijn de enigen die begrijpen hoe ik me voel. De eenzaamheid. Het isolement. Het gemis van je eigen cultuur. De behoefte aan steun en troost. Maar gelukkig heb ik mijn geloof. Als ik dat niet had, was ik echt verloren”.

Hij ziet Nederland als zijn tweede vaderland. Hij wil in dit land dolgraag als pastor werken. Hij ziet zijn roeping als „beschikbaar zijn voor alle christenen op aarde”. Bovendien wil hij in Borne graag iedereen zo snel mogelijk leren kennen. Wel vraagt hij dat de parochianen rekening te houden met zijn taal



De priesterwijding op 20 juni 1987.

zijn vermogen en zijn grenzen. Zijn slotregel luidt dan ook: „Ik wil in Borne graag leren van de mensen om zo goed mogelijk te helpen en te werken, maar daarnaast vind ik het belangrijk dat ik dienstbaar kan zijn voor mijn landgenoten die bijna allemaal werkloos zijn en wil ik hun noden ervaren. Belangrijk vind ik ook dat hij zijn Vietnamese identiteit bewaart. „Dat is ook voor de kerk een verrijking, want de katholieke kerk is natuurlijk

universeel. Dit blijft niet beperkt tot Borne. We kunnen leren van elkaar. Als hij praat over zijn eigen identiteit en hoe hij de kerk daarmee kan verrijken lijkt dat vooral te slaan op het overbrengen van Vietnamese waarden en normen, waar de familie een centrale plaats inneemt. Maar het is zo dat zijn eigen situatie in Nederland hem het begrip heeft bijgebracht voor waar de missionarissen vroeger in terecht kwamen. Ze hadden een boodschap maar wisten niets van de plaatselijke zeden en gewoontes. De situatie op die manier bekijkend komt hij maar op één korte zin: „Ik ben een missionaris”.

Stephanusparochie toont blijdschap en dankbaarheid bij priesterwijding van „HUN” pastor

Op zaterdag 20 juni 1987 volgde de priesterwijding in de Borne. Pastor van Thong was toen reeds door de Stephanusparochie als parochiezoon geadopteerd en mocht daardoor in de eigen kerk een dag later, op zondag 21 juni, zijn eerste plechtige H. Mis opdragen. „Gods wegen kennen geen grenzen”. Het is een dogma waar elk rechtgeaarde christen zich in kan vinden. Op die zaterdag bleek dit gegeven overduidelijk aanwezig te zijn in de Stephanuskerk, alwaar de jonge Vietnamees



Een vrij recente foto van pastor Van Thong tijdens een eucharistieviering in de H. Geestkerk te Amersfoort.

Johannes Nquyen van Thong de priesterwijding ontving van kardinaal Simonis. De plechtigheid vond plaats in een bijzonder sfeervolle entourage. Een mengeling van Bornse en Vietnamese katholieken - komende vanuit alle uithoeken in ons land - waren getuige van de handoplegging, de zalving en de overreiking van de eucharistische gaven aan de wijdeling. Tezamen zorgden zij voor een volle kerk. Rondom het altaar bloeide het „Rijke Roomsche leven” als nooit tevoren. Zoveel priesters waren aanwezig om zich betrokken te weten met neomist Nquyen van Thong.

Mgr. Simonis vroeg de aanwezigen te bidden dat pastor van Thong echt een herder van mensen mag worden. Als bootvluchteling heeft hij zich veel offers moeten getroosten. Gelukkig wordt dit met het goede beloond. „Om Jezus te volgen verliet jij je familie, je volk en je bezit”. Bewondering stak de kardinaal niet onder stoelen of banken over de wijze hoe de jonge pastor zich probeert in te leven in de Nederlandse samenleving. Pastor van Thong was in zijn dankwoord blij jegens God voor zijn gedegen opleiding aan het Ariënskonvikt. Dankbaar dat hij zijn pastorale zorg mag delen tussen de kerkgemeenschap in Borne en de Vietnamese katholieken in Nederland. Erkentelijk was hij ook pastoor Bosch die hem heeft begeleid in het parochiewerk, maar vooral ook de parochianen die door een enthousiaste medewerking grote indruk op hem maakten.

Zondags werd de jonge neomist via een haag van ruim vijftig bruidjes over de drempel van een stampvolle kerk gebracht, alwaar pastoor Bosch zijn broeder in priesterschap uitnodigde om voor te gaan in zijn eerste H. Mis. Voor zijn eerste en voornaamste taak van het priesterschap: Christus vertegenwoordigen in de eucharistieviering, mocht Thong zich hullen in een kazuifel, door zijn moeder met de hand gemaakt. Na de dienst met vele concelebranten volgde een receptie, met vele mooie woorden, in de Sancta Mariaschool. Pastoor Bosch maakte hier ook gewag hoe Van Thong in Borne verzeild is geraakt. Tijdens een retraite, waar hij de jonge Vietnamees ontmoette, offerde hij dat er in Borne plaats was. Intens blij was hij dat de Heer hem deze gedachte had ingegeven.

Pastor Johannes Nguyen van Thong is ongeveer 2½ jaar in Borne werkzaam geweest. Eind 1989 is hij vertrokken naar Cabauw (Utrecht). Nadien was hij nog zielzorger in Haaksbergen, Steenwijkerwold en momenteel is hij in Zeist/Amersfoort actief.

De onbekende Spanjaard directeur. Leo Spanjaard en zijn mysteries

Paul Denekamp

De aanleiding voor dit verhaal over fabrieksdirecteur Leo Spanjaard was een opmerkelijk verschil tussen twee hierbij afgedrukte foto's. Op de eerste foto uit 1930 is Leo te zien in de directeurskamer verlegen leunend tegen een kastje. Achter twee bureaus zitten zijn twintig jaar oudere achterneven Karel en Isaac Spanjaard, die op dat moment met hun tweeën feitelijk de directie vormden. Een andere achterneef en directeur Jacob Spanjaard was toen al ernstig ziek. Leo was nog geen directielid, maar deed als adjunct-directeur al wel directiewerk.

Karel en Isaac poseren voor deze foto en kijken wel naar de camera. Leo kijkt weg en lijkt zich geen raad te weten met de situatie. Op de volgende foto zien we daarentegen een trotse Leo een paar jaar later achter het stuur van zijn Buick kijken naar de fotograaf, terwijl hij reclame maakt voor de Emma-bloemcollectie.

Er waren meer opmerkelijke zaken in zijn leven. Hij was de eerste Spanjaard-directeur die ongetrouwd is gebleven, terwijl hij toch een interessante huwelijkspartner moet zijn geweest en de eerste die een wetenschappelijke studie gevolgd heeft. Zijn voorgangers als directeur hadden alleen een textielvakopleiding gevolgd. Leo was ook de eerste die een reis maakte naar een ander werelddeel en die bui-

ten Borne ging wonen, vier kilometer naar het zuidwesten in Delden. En hij was de eerste Spanjaard-directeur die in functie overleed en niet op de joodse begraafplaats in Borne, maar op de algemene begraafplaats in Delden begraven ligt.

Leo is geboren in 1896 als enigst kind in de Villa Elisabeth aan de Grotestraat. Zijn vader Albert, fabrieksdirecteur van 1891 tot 1912, had de villa in 1895 laten bouwen en vernoemd naar zijn moeder Betje van der Wijk. Leo verhuisde in 1909 naar Almelo en aan zijn cijferlijsten te zien was hij er een goede leerling op de HBS.

Nadat zijn vader commissaris van de fabriek was



De directeurskamer in de Spanjaard fabriek. Geheel rechts Karel, in het midden Albert en bescheiden achterin Leo.
Bron: gemeentearchief Borne, foto nr. 009507.



Leo Spanjaard achter het stuur van zijn Buick tijdens het inzamelen van geld voor de Emmabloem collecte.
Bron: gemeentearchief Borne, foto nr. 003781.

geworden, vertrokken zijn ouders in 1913 naar Den Haag en ook Leo kwam erheen. Twee jaar later verhuisde hij naar Delft, waar hij werktuigbouwkunde studeerde aan de Technische Hogeschool. Die studie heeft hij niet afgemaakt en datzelfde gold voor een studie aan de Economische Hogeschool in Rotterdam. Hij vertrok vervolgens naar Zuid-Amerika maar wat hij daar gedaan heeft, is onbekend. In 1923 keerde hij van zijn verre reis terug en ging aan de slag in de Spanjaardfabriek als 'industriël'.

Zijn geboortehuis was gemeentehuis geworden. Leo huurde kamers iets verder op in de Grotestraat in een deel van het 'Spanjaardhuis', een door zijn grootvader Levie Spanjaard gebouwde villa. Dat deel werd bewoond werd door Alberts neef, de slager Meijer Spanjaard en zijn vrouw Johanna Frankfort. In 1925 overleed Meijer. Het gedeelte dat Leo bewoonde werd na zijn vertrek naar Delden door Johanna aan niet-familieleden verhuurd.

In september 1929 kondigde Jacob Spanjaard aan dat hij om gezondheidsredenen wilde bedanken als directeur. Drie maanden later werd Leo ontboden bij de vergadering van raad van commissarissen en daar vertelde zijn vader Albert als voorzitter van die raad hem, dat hij benoemd was tot adjunct-directeur en algemeen procuratiehouder. Hij wees hem 'op de betekenis van deze benoeming als overgang tot een verdere stap in dienst van de NV enerzijds en an-

derzijds op de stijgende verantwoordelijkheid als medebestuurder. De directie heeft blijk gegeven vertrouwen te stellen in de capaciteiten van de heer Leo Spanjaard en hoopt dat deze in dat vertrouwen niet zal teleurstellen.' Leo dankte 'de commissarissen voor het in hem gestelde vertrouwen, dat hij hoopte niet te zullen teleurstellen.' Per 1 april 1931 werd hij, als opvolger van Jacob, benoemd tot directielid, volgens Albert 'als eerste van een groep jongeren'. Leo, 34 jaar oud, kreeg de portefeuille 'verkoop'.

In de jaren dertig werden door de economische crisis de bedrijfsresultaten slechter en in de directie groeiden de tegenstellingen. In 1938 leidde dat tot 'de burgeroorlog in Borne'. In het rapport van de bemiddelingscommissie valt te lezen hoe stevig Leo stelling nam. Zo schrijft hij aan zijn vader: 'De laatste vijf jaar is de leiding van de zaak beneden alle kritiek. Het begon met de steeds groeiende overmoed en hoerastemming van Isaac, de tijd van de grote beweringen en experimenten en al onze artikelen (die) een voor een verloren gingen. Toen kwam het steeds sterker wordende wantrouwen van mijn kant in de beweringen van Isaac, de overtuiging dat hij geen vakkennis heeft en dat het bedrijf aan dilettantisme is overgeleverd.' Leo keek met zijn universitaire kennis neer op Isaac, die vooral steunde op zijn decennia lange praktijkervaring.

Uiteindelijk leidde het rapport ertoe dat Isaac en Karel opstapten en dat Han, de zoon van Jacob en Ch. Gielen, als eerste niet-lid van de familie Spanjaard, in de directie werden benoemd. Han was toen 33 jaar oud en Leo was met zijn 43 jaar oudste van de directie. De oudjes Isaac en Karel zaten met Albert nu in de raad van commissarissen.

Veel maatschappelijke organisaties in Borne wilden graag een Spanjaard als voorzitter, vanwege de goede relaties en om aan geld te komen. Zo werd Leo in 1931 voorzitter van de net opgerichte plaatselijke Oranjevereniging. Na vele jaren werd er weer Koninginnedag gevierd en hij hield de slottoespraak: 'Door trompetgeschal werden wij hedenochtend gewekt. Vlaggen en wimpels hebben de anders zo rustige straten van ons dorp een feestelijk aanzien gegeven. Vrolijke stoeten zijn door de straten getrokken. Waartoe dit alles? Ik zal het u zeggen. Wellicht zijn er onder u, die wel eens voor langer of korter tijd in het buitenland hebben doorgebracht? Ik wil wedden dat zij, terugkomend, al was het maar één dag in Gronau of Bentheim, tot zichzelf zeiden: "Toch blij dat ik weer terug ben. 't Is daar even wat anders; ik voel me hier toch meer op mijn gemak." Dat gevoel is het dat maakt dat een dag als vandaag iets bijzonders voor ons is. Het is het gevoel van Nederlander te zijn, van te houden van het land, waar wij en onze ouders en voorouders gewoond hebben.' Mogelijk dacht Leo hierbij aan zijn eigen terugkeer uit Zuid-Amerika. Na een paar jaar werd hij als voorzitter opgevolgd door Han.

Jacob Spanjaard was de stichter van de Bornse Bouwvereniging, die veel woningen gebouwd heeft voor het personeel van de Spanjaardfabriek. Leo volgde hem begin jaren dertig op als voorzitter van de vereniging. Daarnaast nam hij van zijn vader eind jaren dertig de taak van secretaris van de familievereniging Berith Salom over. Albert was dat maar liefst 45 jaar geweest. Op 15 november 1940 stond er een mededeling in het Algemeen Handelsblad, ondertekend door Leo als secretaris en Karel Spanjaard als voorzitter, dat afstammelingen van de stamouders Salomon en Sara Spanjaard zich voor eind februari bij Leo konden melden om voor een uitkering in aanmerking te komen. Meisjes die aanspraak maken op de huwelijksgift moeten met de voorgeschreven bewijsstukken komen. Leo was ook bestuurslid van het Natuurpark Berg & Bos bij Apeldoorn, dat in 1934 werd aangelegd.

In 1932 verhuisde hij naar de mooie villa 't Roode Dak' in Delden. De Duitse bezetting had ook voor Leo grote gevolgen. In maart 1941 moest hij als jood ontslag nemen als directeur van de Spanjaardfabriek en een maand later werd hij op Duits bevel door burgemeester en wethouders van Borne ontslagen als voorzitter van de Bouwvereniging. In Delden was Leo de plaatselijke vertrouwenspersoon voor de Joodse Coördinatie Commissie (JCC), die

eind 1940 was opgericht om de joodse belangen te verdedigen tegen de bezetter. Deze JCC wilde, in tegenstelling tot de een half jaar later gestichte Joodse Raad, niet samenwerken met de Duitsers. Deze commissie kreeg weinig voor elkaar en werd in oktober 1941 opgeheven. Velen van de lokale vertrouwenspersonen van de JCC stapten over naar de Joodse Raad, maar Leo was toen al vertrokken. Want toen zijn mededirecteur Han Spanjaard in september 1941 door de Duitsers werd opgepakt, besloot hij onder te duiken en belandde in het westen van het land. Daar kreeg hij eind 1944 en begin 1945 te maken met de hongerwinter en liep een hongeroedeem op.

Na de bevrijding nam Leo, teruggekomen uit de onderduik en ondanks zijn nog zwakke gezondheid, het directeurschap van de Spanjaardfabriek weer op zich. Han was in Mauthausen vermoord en Leo was nu het enige lid van de familie Spanjaard in de directie en verbindende schakel tussen de beide andere directeuren Gielen en Tiedemann, die slecht met elkaar overweg konden.

In 1945 was Laura van Gemmert als vijftienjarige, dienstmeisje bij notaris Hiebendaal, de buurman van Leo. Zij herinnert zich zeventig jaar later nog goed dat Leo daar af en toe kwam dineren: 'Hij liep een beetje trillerig en mocht niet te veel eten. Alles moest met mate. Hij was niet uitbundig, maar ook niet somber en tijdens het eten veel aan het woord. Leo was keurig gekleed, smal gebouwd en niet heel groot. Hij had een hond, een taks. Ik vond het een aardige en rustige man, hoewel hij soms ontzettend nerveus was. Hij was niet gek op meisjes en zoals we het er nu over hebben, kan ik me voorstellen dat hij een homo was. Maar toen dacht ik daar niet aan en er werd over zoiets niet gepraat.'

Leo overleed, 'na een kortstondige ziekte' volgens de rouwkaart, op 20 december 1945 op 49-jarige leeftijd in een ziekenhuis in Almelo. Zijn vader was een week eerder overleden en zijn moeder Cateau Spanjaard-Zadoks moest de nalatenschap van zowel haar man als haar zoon regelen. 't Roode Dak' werd gekocht door Gielen. Vanwege blijvende conflicten kwam de inmiddels 69-jarige Karel Spanjaard terug als directeur om de bemiddelaarsrol over te nemen.

Leo Spanjaard is door dit verhaal hopelijk iets beter bekend geworden. Maar veel blijft onduidelijk. Waarom was hij vrijgezel en waarom stopte hij met zijn studies? Had hij een verborgen leven en was dat mogelijk een leven als homo? Als dat zo was, was het in die tijd heel moeilijk om daarvoor uit te komen. Te vrezen valt dat de mysteries rond Leo zullen blijven bestaan.

Met veel dank aan Annette Evertzen

Paul Denekamp is schrijver van *Verweven met Twente. De joodse fabrikantenfamilie Spanjaard (1800-2000)*.

Een stofzuigerplaag 'achter het spoor'

Anja Tanke

In de Bornse Courant van 27 september 1930 vond ik een bericht waaruit blijkt dat al die 'moderne' apparaten ook een bron van ergernis kunnen zijn. Vanaf de jaren '30 worden de woningen in onze gemeente stap voor stap voorzien van de moderne geneugten, zoals gas water en licht. En wie het kan betalen, koopt dan een wasmachine, een radio of een stofzuiger. Vooral 'achter het spoor' weet men het stopcontact veelvuldig te vinden.... De tekst uit de krant staat hieronder volledig afgedrukt.

Van "over het spoor" bereikt ons een klacht over radiostoring, die wij hieronder in zijn geheel opnemen. Hopelijk dat aan het verzoek voldaan wordt en geen nieuwe actie, in dezen tijd van 'acties' en strijd op touw gezet moet worden.

Daar den laatsten tijd het aantal stofzuigers 'over het spoor' zeer is toegenomen, kunnen de radioliefhebbers in die omgeving welhaast spreken van een 'stofzuigerplaag'. Op alle willekeurige uren van den dag wordt er met den stofzuiger gewerkt en vooral op Zondag. Het komt toch voor, dat op Zondagmorgen tusschen 10 en 12 uur 20 minuten aan één stuk met den stofzuiger gewerkt wordt. Wat er met dat alles van de radio-ontvangst overblijft, behoeft men niet te vragen. Het mag toch als algemeen gereke-

kend worden, hoe geweldig de storing is, wanneer in de buurt een stofzuiger werkt.

Met een weinig goeden wil is dit door de houders van stofzuigers wel te beperken, door b.v. zooveel mogelijk tijdens de morgenuren en Zondags vóór 9 uur met deze machine te werken. Weten zij wel, dat wettelijk de uitzending van hinderlijke golven is verboden? Dat toch de houders van stofzuigers wat meer goeden wil en naastenliefde toonen, opdat men des avonds en Zondags weder ongestoord kan genieten van het vele goede en mooie, dat de radio ons biedt. In de hoop hiermede ook andere luisteraars tot meer activiteit aan te zetten, ten einde bij niet-ophouden van deze stofzuigerplaag een gezamenlijke actie daartegen te beginnen.

Radiostoringen?

Je zet de stofzuiger aan en de buurman kan niet meer luisteren naar bijvoorbeeld radio Langenberg of een blijspel. In die tijd zeer populair. Rechts een advertentie van Heemaf uit 1937 waarin een stofzuiger wordt aangeboden zonder radiostoringen. Het was dus een bekend probleem. Maar toe ontstonden die storingen? Oud-redacteur Jan Deckwitz legt uit:

Storing, hoe voorkom je die

Een elektrische stroom gaat altijd gepaard met een elektromagnetisch veld. Denk maar aan bliksem: in een onderdeel van een seconde vloeit er een elektrische stroom van wolk naar wolk of van wolk naar de aarde en dat hoor je als de radio aanstaat! Oorzaak: het elektromagnetisch veld van de bliksemschicht. Ook als je een lichtschakelaar in of uit schakelt kun je dit vaak horen op de radio. Oorzaak: de plotselinge stroomonderbreking veroorzaakt een vonkje of stroomverandering (bliksem in het klein).

Een elektromotor moet draaien. Bij de stofzuigermotor heb je een collector, een verzameling van gescheiden koperen stukjes verbonden met de wikkelingen van de motor. De stroom uit het lichtnet wordt via koolborstels toegevoerd aan de collector, gaat door de wikkeling en de motor gaat draaien. De collector draait mee waardoor de koolborstel met een volgende collectordeel wordt verbonden. In feite vormt de koolborstel en de collector van de motor een aantal schakelaartjes die achter elkaar. Voortdurend worden deze schakelaartjes geopend en gesloten: u begrijpt het wel; hierdoor ontstaan vonkjes die als de bliksem een elektromagnetisch veld geven. Dat hoor je op de radio!

Natuurlijk heeft men gezocht naar middelen om dat vonken tegen te gaan. Het begon met zogenaamde ontstoorcondensatoren over de schakelaartjes te plaatsen. Later

heeft men hier spoeltjes aan toegevoegd waardoor je tegenwoordig niets meer op de radio hoort.



Heemaf weet het probleem van de radiostoringen al in de jaren '30 op te lossen en maakt er ook flink reclame mee.

Met dank aan Jan Deckwitz.

Van het bestuur

B. Velthuis

Agenda

Zaterdag 17 september 2016 excursie naar Wasserburg Anholt (Dld).

's Morgens zal een bezoek worden gebracht aan het slot en het daarin gevestigde zalen en het museum met schilderijen van oude meesters. 's Middags wordt een bezoek gebracht aan het uitgestrekte park met barokke tuinen. Deelname is, zolang de bus nog niet vol is, nog mogelijk. Aanmelden bij Annemarie Haak, tel. 074-2664392

Ledenavonden

- Woensdag 26 oktober 2016 lezing over de geschiedenis en de architectuur van de verschillende gebouwen van "het Stiff" te Weerselo door Jan Hinke.
- Donderdag 24 november ledenavond (nog in te vullen).
- Donderdag 5 januari 2017 Nieujaarsvisiet.
- Donderdag 23 februari 2017 algemene ledenvergadering aansluitend film over de recente geschiedenis van Borne.
- Woensdag 22 maart 2017 ledenavond (nog in te vullen).
- Woensdag 19 april 2017 lezing over de textiel in Twente door Siebe Rossel.

Spanjaardweek.

De week van 29 mei t/m 5 juni stond in het teken van het bezoek van een groot aantal leden van de familie Spanjaard aan Borne. De familie stond gedurende ongeveer een periode van ongeveer 150 jaar aan het roer van de *N.V. Stoomspinnerijen en -weverijen, voorheen S.J. Spanjaard*. Gedurende deze week werden verschillende activiteiten voor hen en de bewoners van Borne georganiseerd.



Leo Congert bij de panelen over de geschiedenis van Spanjaard in het Dijkhuis.



Burgemeester Welten, Liesbeth Hassink en Joop Kroeze bij de Spanjaard-fluit.

Op donderdag 26 mei vond in de tuin van het Bussemakerhuis de opening van deze week plaats. In het Bussemakerhuis is een "Spanjaardkamer" ingericht met onder andere meubilair ontworpen door Frits Spanjaard. Bijzonder was dat na vele jaren de stoomfluit van Spanjaard, na een ferme slag van burgemeester Rob Welten, weer klonk. Inspanningen van onze leden Joop Kroeze en Frank Mars hebben er toe geleid dat deze stoomfluit door Henrie Egberink in bruikleen is gegeven aan het Bussemakerhuis.

Door onze vereniging is in het Dijkhuis een expositie ingericht over de geschiedenis van de fabriek van Spanjaard. Leo Congert heeft middels een dertigtal panelen de ontwikkeling van de fabriek, de verschillende onderdelen hiervan en de gemaakte producten in beeld gebracht.

De Spanjaardweek werd verder ingevuld met:

- Een ontvangst van de familie op het Witte Huis, waar de Bornse Harmonie een serenade bracht.
- Een "Spanjaard café" in het Dijkhuis, waar oud-werknemers herinneringen konden ophalen.
- Spanjaardwandelingen, langs gebouwen gebouwd in opdracht van de familie .
- een lezing in de Bornse Synagoge verzorgd door Annette Evertzen en Stevine Groenen.

Boekennieuws

Jan F. Deckwitz

Titel : **Burgemeester in bezet Borne**
Auteur : Chr. Kronenberg – van den Toren
ISBN : 978-94-022-2131-2
Aantal blz. : 274
Uitgever : Boekscout V, Soest

Jan van den Toren was burgemeester van Borne van 12 oktober 1943 tot 3 april 1945. Niet zomaar burgemeester, maar de eerst aanspreekbare van een “kleine gemeente” in bezet Nederland. Zijn aanstelling tot burgemeester was bijzonder, niet benoemd door de Koningin, maar door de regeringsvertegenwoordiger in Nederland. De Koningin en regering zaten zelf immers (veilig) in Londen. Dat deze burgemeester goed functioneerde, blijkt uit reacties na zijn burgemeesterschap in 1945. De Bornse ingezetenen protesteerden bij zijn ontslag en ook directe relaties spraken vol bewondering over de wijze waarop deze burgemeester tijdens de bezetting handelde. Toch kreeg hij na de oorlog zijn ontslag, weliswaar “eervol”, maar het ontslag wekte de schijn dat deze man “fout” was geweest. Zeer teleurgesteld probeerde hij het ontslag aan te vechten.

Het besluit tot ontslag kwam voort uit onderzoek van de “Zuiveringscommissie”. Met Jan van den Toren werden honderden burgemeesters, vaak NSB'ers door de vijand aangesteld, in Nederland heengezonden. Hun gedrag was volgens het “Centraal Orgaan voor de Zuivering van Overheids-personeel” niet in overeenstemming met de door de regering in 1937 gegeven richtlijnen. Jan van den Toren bestreed het besluit op allerlei manieren, schakelde connecties in om zich te rehabiliteren, maar kreeg geen poot aan de grond. Het ontslag was een feit.

Jan van den Toren heeft tijdens zijn actieve leven een dagboek bijgehouden en veel documenten bewaard; waaronder ook vele krantenknipsels. In zijn latere leven probeerde hij een verhaal over zijn werk als burgemeester en de zuivering te schrijven, maar is hierin blijven steken. Er waren perioden dat hij intensief hiermee bezig was, maar ook perioden dat hij alles liet liggen.

Na zijn overlijden werd zijn dochter Christien met de nalatenschap geconfronteerd. Jarenlang is zij bezig geweest de documenten te rubriceren en te ordenen, nadere informatie te verzamelen, om tenslotte het boek te schrijven over zijn leven en een reconstructie te geven van het gebeurde tijdens en kort na de bezettingstijd. Daarbij heeft zij tevens



haar eigen beleving (als kind) in het boek verwerkt. Hierdoor wordt het verhaal soms emotioneel en je kunt je daarom afvragen of de objectiviteit dan niet in het geding is. Met conclusies moet je dan ook voorzichtig zijn.

Zelf ziet Christien haar boek als een eerbetoon aan haar ouders. Het boek is geen biografie geworden, hiervoor ontbreken een aantal periodes uit zijn leven, zijn afkomst, het begin van zijn carrière en zijn laatste levensjaren. Bij het lezen van het boek krijg je soms een “bijsmaak” over de opstelling en werkwijze van de zuiveringscommissie, die leidden tot het ontslag van Jan van den Toren. Christien vond dat haar vader groot onrecht is aangedaan, een onrecht waarvan de wereld moet weten, daarom schreef ze het boek.

Het is goed om nu, zoveel jaren na de oorlog, nog eens terug te lezen hoe het was in die tijd. Veel is reeds bekend en vastgelegd in rapporten en boeken. Maar dit boek brengt je dicht bij de persoonlijke beleving over een angstwekkend bestuurlijke periode waarin de bestuurder werd geconfronteerd met de bezetter en de gemeente, met problemen waarvoor oplossing moest worden gevonden. Het is dan ook goed dit nog terug te lezen. Ik zou dit boek dan ook een aanrader willen noemen.

Nog leverbare uitgaven

Titel:

	Prijs:
Periodiek Boorn & Boerschop. Verenigingsperiodiek van Heemkundevereniging Borne	€ 4,--
Bonje in Borne. Verwickelingen rond de bouw van de nieuwe St. Stephanus kerk (Hans Gloerich)	€ 8,--
Borne, historie en volksverhalen. Jubileumuitgave van de Bornse Heemkundevereniging (1987)	€ 4,--
Grepen uit de historie van Borne. Deel 2, met zaakregister (1987 / Ria van Harten-Fransen)	€ 4,--
Kiek toch 's. Beeldkroniek over de gemeente (1988 / G.P. ter Braak & H. Noordhuis)	€ 10,--
Landweren, Borgen & Postwegen. (1990 / Ria van Harten-Fransen)	€ 4,--
Grenstwisten rond de gemeente Borne. (1991 / Ria van Harten-Fransen)	€ 4,--
Veertig jaar later. Jubileumuitgave van de Bornse Heemkundevereniging, verhalenbundel (2002)	€ 4,--
Kadastrale atlas 1832 Borne / Weerselo. Met kaartenmap (2005 / H.C.O. Zwolle)	€ 15,--
De hof te Borne. 800 jaar geschiedenis van Borne. (2 ^e druk, 2006 / H. Woolderink)	€ 10,--
Van Nazareth tot Nazareth. Religieus erfgoed in Borne (2009 / Jaap Grootenboer)	€ 8,--
Een bijzonder energiek ondernemer Rento W.H. Hofstede Crull. (2009 / Jaap Tuik)	€ 5,--
Van Borghende tot Borne. Een overzicht van de Bornse geschiedenis (2009 / Martin Thiehatten)	€ 12,--
Gerard Potcamp. Een Twents priester apostolisch vicaris tegen wil en dank (2011 / Hans Gloerich)	€ 20,--
Borne bij de tijd. 27 verhalen over het verleden van Borne (2012 / Hans Gloerich)	€ 10,--
De melbuul'n van Nazareth. Bijnamen in en om Borne (2012 / Leo Leurink)	€ 12,50
Borne uit die tijd gekenschetst. Potloodtekeningen van Oud Borne en oud Boornsen (Hans Leuwerink)	€ 12,--

Leden krijgen 10% korting. Prijzen zijn exclusief eventuele verzendkosten. Genoemde uitgaven zijn verkrijgbaar bij het Historisch Informatie Punt van onze vereniging, gevestigd in het Kulturhus. Het HIP is geopend op dinsdagmorgen en woensdagmorgen van 10 tot 12 uur.

Enkele uitgaven zijn ook verkrijgbaar bij de plaatselijke boekhandel.



**Voor uw taxatie
van
onroerend goed**

in verband met boedelscheiding,
suksessie - verkoop.

Tevens onteigeningsdeskundige en
boerderijen bemiddeling.

J.F.M. Hassels Mönning
makelaar en beëdigd taxateur
Lid Agrarische Sectie

Watertorenstr. 14 - Borne - Tel. 074-661581

**Honderd jaar
ervaring in drukwerk**



HASSINK DRUKKERS HAAKSBERGEN

Handelsstraat 1 - 7482 GW Haaksbergen
Postbus 177 - 7480 AD Haaksbergen
Telefoon (053) 572 17 77 - Telefax (053) 572 62 75
E-mail hdh@hassink.nl

Organisaties met een blauwe knoop 1. De sociale kwestie en drankgebruik

Anja Tanke

Op zoek naar het ene, vind je soms iets anders dat nog meer je belangstelling trekt en waar je vervolgens onderzoek naar wilt doen. Het moet even wachten: eerst het verhaal afmaken waar je mee bezig bent. Maar als je dan nog meer informatie over hetzelfde onderwerp onder ogen krijgt, is er geen ontkomen meer aan. Hier 'moet' een artikel over geschreven worden. Zo ging het met dit onderwerp. Leo Leurink mailde een mooie foto van de Bornse afdeling *Steeds Vooruit* van de *Orde van de Goede Tempeliers* en zelf vond ik korte tijd later een bouwvergunning op naam van de *afdeling Borne* van de *Nationale Christen Geheel Onthouders Vereeniging*. Het is u nu duidelijk: dit verhaal gaat over drank, niet over het drinken ervan maar juist over niet-drinken, ofwel over afschaffen en geheelonthouden en de organisaties die dat in onze gemeente voor elkaar willen krijgen. In dit eerste deel komen met name de sociale kwestie en het drankgebruik in onze gemeente aan bod. In het tweede deel, dat u in de volgende *Boorn & Boerschop* kunt lezen, gaat het over de Bornse drankbestijdingsorganisaties en haar voortrekkers.

De sociale kwestie

Als Nederland in de negentiende eeuw steeds meer industrie krijgt, ontstaat een nieuwe beroepsgroep: de fabrieksarbeider. Deze maakt zeer lange werkdagen, 14 uur per dag is normaal, over het algemeen onder slechte arbeidsomstandigheden tegen een zeer laag loon. Uit noodzaak werken vaak de vrouwen en kinderen, soms vanaf vijfjarige leeftijd, mee. Wie niet kan werken, wordt ontslagen. Een georganiseerd uitkeringsstelsel van rijkswege als vangnet is er niet. De industrialisatie zorgt voor een aanzuigende werking. Arbeiders die eerst veelal nog werkzaam zijn in de landbouw, trekken naar de steden. Deze zijn daar niet op toegerust, met slechte woonomstandigheden zoals het ontbreken van riolering maar met ongedierte tot gevolg. Door de toestroom ontstaat ook woningnood en daardoor weer verpaupering. De vaak grote gezinnen zijn ge-

huisvest in kamers of kleine woningen in slecht onderhouden buurten. Thuis hebben arbeiders het daardoor ook moeilijk. Door de uitzichtloosheid grijpen zij naar de drank, hoofdzakelijk jenever, waardoor het karige gezinsinkomen nog verder onder druk komt te staan.

Deze situatie kan niet blijven voortduren. Vanaf 1866 richten arbeiders verenigingen op die voor hun belangen opkomen; de eerste vakbonden ontstaan. Welgestelde burgers maken zich ook zorgen. Hier liggen twee redenen aan ten grondslag. Enerzijds zijn er welgestelden die zich het lot van de arbeiders oprecht aantrekken en op sociaal gebied wat voor arbeiders willen betekenen. Anderen zien in de arbeiders een bedreiging in de vorm van een grote bevolkingsgroep die mogelijk in opstand zal komen. Burgers richten daarom diverse verenigingen op om prostitutie, drankgebruik en kermisbezoek tegen te gaan en om arbeiders 'op te voeden'.



Verbeelding van slechte werkomstandigheden en kinderarbeid in de fabriek.

Wetgeving

Langzamerhand komt er ook wetgeving, zoals het Kinderwetje van Van Houten in 1874. In de praktijk stelt de wet weinig voor, vooral omdat de controle op de naleving ontbrak. Als geconstateerd wordt dat deze wet niet voldoet, komt in 1889 de Arbeidswet tot stand, waarin gevaarlijk werk en nachtarbeid door vrouwen worden verboden. De kinderarbeid wordt verder beperkt, op papier. Voor de handhaving wordt de Arbeidsinspectie ingesteld. Deze krijgt voor het uitvoeren van controles in het gehele land twee inspecteurs. In de praktijk verandert er in de werkomstandigheden van de arbeiders weinig. In 1900 wordt de Leerplichtwet van kracht voor kinderen vanaf zes tot twaalf jaar. Hoewel hiermee in het begin ook nog de hand wordt gelicht, gaan nu grotere aantallen kinderen naar school in plaats van naar de fabriek. In 1901 wordt dan ook nog de Woningwet van kracht, waardoor de woonomstandigheden ook beter worden. De gehele arbeidersproblematiek wordt bekend onder de naam *de sociale kwestie*.



Pamflet dat waarschuwt tegen de gevolgen van drankmisbruik.

Drankgebruik en wetgeving

In de negentiende eeuw zijn ze in bijna iedere straat wel te vinden: (huiskamer)cafés en logementen waar reguliere verkoop van alcohol, ook vaak als bijverdienste, plaatsvindt. Vrouwen komen er nauwelijks. Dronken mannen horen in die tijd tot het normale straatbeeld. Er wordt, in vergelijking met de eerste helft van de negentiende eeuw, flink gedronken. De consumptie sterke drank bedraagt rond 1880 zo'n 10 liter, in 1847 was dat nog vier liter per hoofd van de bevolking. Het biergebruik is rond 1880 zo'n veertig liter per hoofd van de bevolking. Alcohol is gemakkelijk te krijgen door de grote verscheidenheid aan verkooppunten en het is door de machinale productie goedkoop. Het is nog goedkoper dan koffie. Daarnaast is het drinken van putwater niet zonder risico voor de gezondheid. De keuze voor alcohol (bier) in het algemeen ligt dan voor de hand. Arbeiders geven gemiddeld 1/5 deel van hun inkomen uit aan drank.

De toename van het alcoholgebruik leidt uiteindelijk in 1881 tot het aannemen van de eerste drankwet, *de Wet tot beteugeling van het misbruik van sterke drank*. In deze wet worden openbare dronkenschap en de verkoop van sterke drank aan kinderen onder zestien jaar strafbaar gesteld. Ook wordt bepaald dat de uitbaters van uitspanningen waar sterke drank verkocht wordt, een vergunning moeten hebben van de gemeente. Aan het aantal te verlenen vergunningen is een maximum verbonden, afhankelijk van het aantal inwoners. In 1882 telt de gemeen-

te ca. 4000 inwoners. Als gevolg van de invoering van de nieuwe wet verlenen burgemeester en wethouders van Borne in 1882 30 vergunningen voor de verkoop van sterke drank, te weten: in Bornerbroek 2, in Hertme 1, in Zenderen 4 en in Borne 23. Een deel van deze vergunningen worden verleend voor de keuken en een kamer in de woning die dan als gelagkamer fungeerde. Daarnaast zijn er de zogenaamde 'stille kroegen', zonder vergunning en feitelijk illegaal.

Alle vergunninghouders hebben eveneens toestemming voor verkoop van sterke drank tussen zaterdagavond en maandagmorgen¹. Dat wil dus zeggen, op de enige vrije dag van de arbeiders. Resumerend: er is een drankwet, gemeenten verlenen vergunningen, maar die zijn zo ruim middels extra toestemmingen dat het altijd mogelijk is om sterke drank te kopen én in de eerste drankwet wordt niet gesproken over andere soorten alcohol zoals bier en wijn.

Drankbestrijdingsorganisaties

De eerste organisatie die zich richt op de bestrijding van drankmisbruik, is de *Nederlandsche Vereeniging tot Afschaffing van Sterken Drank*, ontstaan in 1842. Zij ziet met name de jenever als een groot kwaad. Als de sociale kwestie onder een breed publiek draagvlak krijgt, ontstaan aan het eind van de negentiende eeuw, uiteraard per zuil, een aantal organisaties die zich bezighouden met drankbestrijding.

Drankgebruik in Borne

Borne kent van oudsher zeker vier bierbrouwerijen: op de Meijershof, de Koppelsbrink, Van Kleef in de Marktstraat en Meijling bij het Dorsetplein naast de Keizerskroon. Van de Meijershof is het 18^e eeuwse brouwersboek bewaard gebleven met daarin de bestellingen van diverse Bornenaren. Er was een traditie om (extra) te drinken bij rouw en trouw, denk aan het 'groovenbier'. Het aantal brouwerijen in onze gemeente hoeft niet in relatie te staan met de hoeveelheid bier dat gedronken werd. Ook is niets bekend over de hoeveelheid bier en de hoogte van het alcoholpercentage dat geproduceerd werd. Bier was deels een vervanger voor het drinkwater dat vaak van slechte kwaliteit was. In onze gemeente was dat het geval.

Ten gevolge van de verhoging van de belasting op bier in de zeventiende eeuw, ging de consumptie van jenever omhoog.

Aan het eind van de negentiende eeuw had onze gemeente zo'n 4800 inwoners en 30 geregistreerde cafés. Spanjaard is de grootste werkgever en de fabriek kent een aanzuigende werking wat betreft arbeidskrachten. De eerste arbeiderswoningen aan Deldensestraat, in de volksmond bekend als 'de rode lap' worden gebouwd. In latere jaren zal de fabriek voor haar werknemers nog meer woningen

laten bouwen. Cijfers over drankgebruik of drankmisbruik in Borne uit deze periode zijn er niet. Er zijn verhalen. Eén van de caféhouders die in 1882 een vergunning krijgt, is F.A. Mentink. Zijn café was destijds gevestigd aan de Deldensestraat, direct bij de spoorwegovergang. Arbeiders op weg naar huis, lopen eerst binnen bij Mentink, waar de caféhouder al rijen glaasjes gevuld met jenever klaar heeft staan. Bij café Vos, ook gelegen aan de Deldensestraat, is de drank goedkoper. Er zijn daarom arbeiders die door de week naar Vos gaan en in het weekend naar Mentink². Er zijn daarom arbeidersvrouwen die bij de poort van Spanjaard hun mannen opwachten om te voorkomen dat het zojuist gebeurde weekloon opgaat aan de drank.

Dan zijn nog de verhalen over boeren die hun boerderijen 'verdrinken': om de drankrekening te betalen wordt met regelmaat een stuk land verkocht, totdat er niets meer over is³.

Het dorpse Borne kent aan het eind van de negentiende eeuw armoede en de arbeidsomstandigheden zijn ook hier slecht. Hierin onderscheidt ze zich niet van andere plaatsen. Qua woonomstandigheden kent Borne niet de grootstedelijke problematiek die één van de andere pijlers vormt van de sociale kwestie. Armoede met als gevolg ervan ondersteuning door de Vincetiusvereniging wordt in de jaren '20 in 75% van de gevallen veroorzaakt door drankmisbruik⁴.

In de jaren 1925-1927 zijn in totaal 34 processen-verbaal opgemaakt wegens openbare dronken-



Artikel uit *De Tijd* van 15 november 1902.
Bron: www.delpher.nl



*Cafe Mentink aan de Deldensestraat. Volgens overlevering hebben destijds werknemers van machinefabriek Ledeboer (gevestigd aan de overkant van de straat) een tunnel gegraven onder de straat door naar het cafe met medeweten van de kastelein. Dit als reactie op het besluit van Ledeboer om een grote muur langs de straat te laten metselen om zo clandestien drinken te voorkomen. Het ging de werknemers niet alleen om de drank maar ook om ontspanning want in die jaren (tweede helft van de negentiende eeuw) was er nauwelijks zoiets als een verenigingsleven.
Bron: MijnsStadMijnDorp/HIP Borne*

schap. In voorgaande jaren zijn dat er meer⁵. In de periode 1930-1937 maken de Bornse veldwachters gemiddeld negen processen-verbaal per jaar op in verband met drankmisbruik: vanwege luidruchtig zingen en schreeuwen op de openbare weg en arrestaties van dronken mannen al dan niet in cafés. Een enkele keer wordt een dronken man uit huis gehaald omdat hij het huisraad kort en klein heeft geslagen en de gezinsleden heeft bedreigd⁶.

Hoe het toentertijd in onze gemeente precies gesteld was met drankmisbruik en hoe zich dat verhield met de omliggende plaatsen, is niet bekend. Er zijn nauwelijks bronnen.

Voorbeelden van groot en klein leed

In kranten wordt in de periode voor 1940 met regelmaat verhaald over openbare dronkenschap én de vreselijke gevolgen ervan. De tragiek van armoede in relatie tot drank wordt duidelijk aan de hand van de trieste omstandigheden waarin sommigen komen te verkeren.

Het lichaam van "W" in het krantenartikel hiernaast wordt in een sloot langs de Bornsestraat gevonden. Uit het overlijdensregister blijkt dat het gaat om Gerrit Jan Wolterink, een 37 jarige weduwnaar met één

kind. Hoe moeilijk levensomstandigheden kunnen zijn, kan opgemaakt worden uit een reconstructie van de bevolkingsboekhouding.

In januari 1893 trouwt Gerrit Jan met Hermina Gerritdina ter Weer. De zussen Ter Weer (Hermina Gerritdina en Gerritdina Engelina) huren samen een woning en Gerrit Jan trouwt in. In april 1893 wordt zoon Abraham geboren en twee weken later overlijdt Hermina, ongetwijfeld ten gevolge van complicaties bij de bevalling. Op 22 augustus 1893 wordt de moeder van Gerrit Jan ingeschreven op zijn adres. Zij, op haar beurt, is op 36 jarige leeftijd in 1868 weduwe geworden. Gerrit Jan is dan drie jaar. Oma Wolterink zal de zorg voor haar kleinkind Abraham en de huishouding op zich genomen hebben. Gerrit Jan, als hoofdkostwinner, werkt als schilder en schoonzus Gerritdina als modevaknaaister. Het is niet gelukt te achterhalen waarom hij in de gevangenis zat. Het heeft echter wel gezorgd voor een kettingreactie: geen werk meer, gevolgd door overmatig drankgebruik met de dood tot gevolg. Na het overlijden van Gerrit Jan in 1902 wordt de financiële situatie van het gezin (nog) penibeler. In 1906 overlijdt oma Wolterink, tante en neef vormden vanaf dat moment samen het gezin.

Helaas is Gerrit Jan Wolterink niet de enige Bornenaar die overlijdt ten gevolge van drank. In 1919 wordt het gezin Van der Helm in rouw gedompeld. De 53-jarige fabrieksarbeider en vader Jan Willem, wonende in de 'twaalf apostelen' aan de Woolderweg, wordt op 27 oktober gevonden in de moddersloot bij zijn huis⁷. Verdronken ten gevolge van dronkenschap. Zijn echtgenote blijft achter met zeven kinderen, waarvan twee nog schoolgaand.

Zo zijn er nog wel meer voorvallen, gelukkig minder ernstig. Bijvoorbeeld de jonge vader Van der Heuvel die tezamen met de

Rechts fragmenten uit twee brieven gedateerd 20 en 21 juli 1922 van H. Roolvink aan Jacob Spanjaard. Roolvink heeft het de avond te voren "bruin gebakt". Hij verzoekt om clementie en intrekking van het ontslag en wil zich "van den drank ontslaan". Zijn huilende moeder vreest uit het huis te worden gezet. Hij erkent dat de directie hem een jaar lang de hand boven het hoofd gehouden heeft. In de volgende brief verzekert hij met heilige verzekering, de jenever te laten staan en zich aan te melden bij het Kruisverbond⁸.

Wel Edele Heer, Jacob,
Spanjaard
Onder geteekende, wenst
u nog graag iets mede te deelen.
Mijn Heer, daar ik het te
bruin gebakt heb, gisferen
avond. Kan ik u nog eens
vriendelijk verzoeken, of u
het deze keer niet over het
hoofd wou zien. Daar ik mij
van de drank wel onthou,
Ik zou misschien wel hier
of daar werk kunnen krijgen,
Maar mijn Heer Jacob, ik
weet niet hoe ik aan een
andere woning moet komen.
Mijn oude Moeder zit
den heele dag te huilen, dat
ze bang is, dat mijn Heer
mijn de woning laat ontvaren.
Moeder reide ik was altijd
goed voor de huishouding
geweest, en altijd getrouw
de centen in huis gebruikt,
en nog wel deed. En dat
Mijn Heer Jacob nu de
centen of het lon nog wel
kon aan vertrouwen. En
dat ik mijn nu op mijn
oude dag nog moesten laten
verbinden aan den Kruisver-
bond, ik kon hem nu wel
laten staan, de jenever.

getuigen, na de aangifte van zijn kind op het gemeentehuis, zo diep in het glaasje kijkt dat hij met zijn fiets op straat blijft liggen. De getuigen zijn er niet veel beter aan toe. Zij zijn per kar afgevoerd⁹.

Openbare dronkenschap betrof met name mannen. Uit de Borsche Courant is één geval bekend van een vrouw die wel eens te diep in het glaasje keek. Het betreft Pots Ka, een arme vrouw die kost verdiende met de restanten van turf welke zij uit de turfscheepjes haalde. Zij is eens stomdronken, met het gezicht naar beneden, op straat aangetroffen terwijl de straatjongens haar uitjoelden¹⁰.

Dan zijn er nog de pechvogels, die door toedoen van drankgebruik van anderen in de problemen komen. Het overkomt uitgerekend de geheelonthoudersfamilie Grootenhaar en zes buurtbewoners uit de Horst. Het gezelschap komt met de marktswagen van Grootenhaar rond middernacht uit Almelo van een feestje van de Goede Tempeliers. Ter hoogte van de Vloedbelt worden zij van achteren aangereiden door een stoomfiets. De as van de wagen van Grootenhaar is krom en het gezelschap kan niet anders dan lopend naar huis. Dokter Stomps verleent 's nachts eerste hulp aan de beschonken stoomfietsers die in de berm van de weg liggen¹¹.

Anekdoten

Om dit eerste deel niet al te zwaar te laten eindigen ook een paar anekdoten. Leo Leurink heeft op mijn verzoek een aantal hem bekende verhalen opgeschreven.

Rumbonen

Groenteboer Hendrik Jan Grootenhaar, toen nog aan de Araham ten Catestraat. De familie was als geheelonthouder lid van de Bornse loge van de 'Internationale Orde der Goede Tempeliers'. Kwajongens uit die tijd vroegen hem in zijn winkeltje wel eens: "*Grootenhaar mien moo wól wa geer'n 'n half oons rumbonen*". Dan werd Grootenhaar erg kwaad en joeg de jongens zijn winkel uit.

Woede en blijdschap

Ik kan me nog herinneren dat Bets Baartman, een van de vroegere uitbaters van hotel café de Ster, mij ooit de volgende anekdote vertelde:

"Het was al tegen sluitingstijd; één van mijn gasten had blijkbaar teveel van het alcoholische nat gehad en wist toen hij huiswaarts wilde keren niet goed meer op zijn benen te staan, laat staan zich voort te bewegen. Ik besloot de man met mijn auto naar zijn huis te vervoeren. Daar aangekomen bleek ook nog dat de man op de eerste verdieping woonde. Met heel veel moeite kreeg ik hem de trap op, waar boven zijn vrouw niet alleen haar man maar ook mij luidruchtig de kast uitveegde. Inmiddels was ook

zijn hond naar de deur gelopen en sprong blij, kwispelstaartend tegen zijn dronken baasje op. "Goddaank, d'r is hier tenminste nog ene blie'j" en met een "Zeet da'j 'm in berre kriegt" ben ik als de bliksem de trap weer afgegaan.

'Oh, Heer God'

Het was beestachtig slecht weer, toen een goedgevolgige cafébezoeker het (vroegere) café van een van mijn familieleden bezocht. Het had de hele avond gestormd en geregend; zodoende had hij noodgedwongen meer dan het gewoonlijk aantal pilsjes genuttigd. Toen de regen eindelijk wat verminderde betaalde hij, deed zijn jas aan en ging de deur uit. Ongeveer een kwartiertje later hoorden de nog aanwezigen binnen iemand buiten vertwijfeld roepen: "*Oh, heer God, laat mij niet eeuwig pissen.*" Wat bleek: Toen de beste man vanuit het warme café in de koude buitenlucht kwam moest hij, wat niet verwonderlijk is na al die biertjes, nodig plassen. Hij deed dat gauw, althans dat dacht hij, op de hoek van het cafépand tegen de muur aan. Maar de beste man had niet in de gaten dat net om de hoek de dakgoot, het vele hemelwater niet zo snel kon verwerken, waardoor de dakgoot constant overliep.

In het tweede deel

In de volgende *Boorn & Boerschop* wordt het tijt gekeerd en gaat het niet meer over drinken maar juist over afschaffen en geheelonthouden en de Bornse organisaties die dit propageerden.

Met dank aan

Leo Leurink, Henk Woolderink, Henk en Thije, Jaap Grootenboer en Gé Nijkamp.

Verantwoording

1. Gemeentearchief Borne. Inventaris secretariearchief gemeente Borne 1811-1919. Inv. nr. 943 Register van verleende vergunningen tot de verkoop van sterke drank in het klein, 1882.
2. Informatie verstrekt door Jaap Grootenboer.
3. Informatie verstrekt door Henk Woolderink.
4. Borsche Courant 12-08-1922.
5. Borsche Courant 26-05-1928.
6. Gemeente Borne. Inventaris secretariearchief gemeente Borne 1929-1960, inv. nr. 530. Dagrappportenboek, opgemaakt door gemeenteveldwachters, (8-9) 1930 (4-2)1937.
7. Borsche Courant 1-11-1919 en 8-11-1919 en overlidensregister gemeente Borne.
8. Gemeentearchief Borne. Collectie Grootenboer, on derdeel Spanjaard.
9. Borsche Courant 19-06-1920 en bevolkingsregister gemeente Borne.
10. Informatie verstrekt door Gé Nijkamp.
11. Borsche Courant 3-1-1920.

De panden Hasperhoven aan de Marktstraat

Martin Thiehatten

Aan de Marktstraat 29 tot 41 staan sinds 2010 een paar mooie woningen, qua stijl passend in Oud Borne. Vroeger stonden daar een aantal woonhuizen en herberg "De Halve Maan". In het archief van de heemkundevereniging Borne, het HIP, is vrijwel alle informatie te vinden over de geschiedenis van dit pand.

De eerste kastelein en eigenaar was Johannes Antonius Mulder. Johannes was blauwdrukker van beroep. In het jaar 1817, hij was toen 40 jaar oud, trouwde hij met Hermina Selderhuis, de 45-jarige weduwe van Johan Jacobs, de laatste richter van Borne. De richter was vermogend en daardoor ook zijn weduwe. Johannes Mulder werd dan ook rijk en bezat later veel huizen en landerijen.

Aan de Marktstraat liet hij een woonhuis en een herberg bouwen. Deze herberg kreeg de naam "De Halve Maan". Het logement had een goede naam en velen kwamen er om iets te drinken en de dorpsnieuwtjes te bespreken. Dokter Schoemaker woonde er schuin tegenover. Hij stond als zeer bekwaam bekend en kreeg patiënten uit de verre omgeving. Soms moest hij ze een aantal dagen of een hele week behandelen. Dan liet hij

ze logeren in de herberg van Antonius Mulder. In 1891 heeft de Enschedese priester-vakbondsman Alfons Ariëns onder leiding van pastoor J.H. Hendriks in café De Halve Maan de R.K. Werkliedenvereniging Borne opgericht. Er gaven zich 37 arbeiders op als lid.



Herberg De Halve Maan.



Bovenlicht ingang herberg. Tekening van Hans Leuversink.

Op 24 november 1889 had Ariëns in Enschede de Rooms-Katholieke Werkliedenvereniging opgericht en twee jaar later kwam hij naar Borne om daar ook de R.K. arbeiders te organiseren. In de 20^e eeuw woonde aan de Marktstraat op nummer 29 Hennik te Kiefte, die er een sigarenwinkeltje dreef. Op nummer 31 woonde Bram te Kiefte. Hij was venter van de coöperatie in de Hofstraat. Daarnaast op nummer 33 woonde de weduwe Hultink. Dan kwam herberg De Halve Maan van G.L. Morsink op nummer 35, die heeft bestaan tot in de twintigste eeuw. In het bovenlicht, het raam boven de ingang van de herberg, stond een afbeelding van een halve maan met de naam G.L. Morsink.

De familie Morsink kwam vanuit Dulder (Weerselo) naar Borne. In 1852 trouwde de zoon Gerardus Lambertus Morsink, hij was 31 jaar oud en wever te Weerselo. De bruid van Gerardus Lambertus Mor-

sink was Hendrica Hoften, 26 jaar oud. Zij woonde in Borne en haar vader was schoenmaker Derk Hoften.

In 1853, een jaar na hun huwelijk, was Gerardus Lambertus Morsink tapper. Gevoeglijk kan worden aangenomen, dat hij kastelein was geworden op herberg De Halve Maan.

De kinderen van Gerardus Lambertus Morsink en Hendrica Hoften waren:

- Hendrikus, geb. 16 augustus 1853
- Theresia Maria, geb. 21 november 1855
- Hermannus, geb. 21 december 1857
- Geertruida, geb. 27 april 1860
- Egbertus, geb. 5 september 1862
- Gerardus Lambertus, geb. 28 juni 1865

In 1853 en 1855 werd vader Gerardus Lambertus vermeld als tapper, in 1857 als wever, in 1860 als kastelein en in 1862 weer als tapper.

Op 22 april 1865, twee maanden voordat zijn zoon Gerardus Lambertus werd geboren, stierf vader Gerhardus Lambertus Morsink, 43 jaar oud. Omdat later de jongste zoon Gerardus Lambertus opvolger-kastelein op herberg De Halve Maan was, zal waarschijnlijk de weduwe Hendrica Hoften de herberg hebben voortgezet, totdat de in 1865 geboren zoon de leiding heeft overgenomen.

Tot hoelang deze de herberg heeft gehad is niet helemaal duidelijk, want in 1928 is Gerardus Lambertus Morsink meubelmaker/handelaar. Mannie de Visscher-Morsink vertelt: "In 1928 kwamen nog klanten in de zaak, die een borreltje wilden kopen, maar dat ging niet meer." De herberg moet dus kort daarvoor zijn overgegaan naar meubelmakerij en bijbehorende handel.

Deze Gerard Lambertus Morsink trouwde maar bleef kinderloos. De opvolger in de meubelmakerij werd Gerardus Lambertus Wilhelmus Morsink, de zoon van zijn broer Egbertus.

Egbertus Morsink trouwt op 8 juni 1900, 37 jaar oud en van beroep koperslager, met de Bornse Hermann Grada Scholten, die dan 26 jaar is.

Hun kinderen zijn:

- Johanna Martiena, geb. 4 juli 1901
- Willem Hendrikus, geb. 29 juli 1903
- Gerardus Lambertus Wilhelmus, geb. 5 augustus 1905



Van links naar rechts: Johanna Maria Veldhuis, gehuwd met Gerardus Lambertus Morsink, Gerardus Lambertus Morsink (28-6-1865 – 20-9-1945), Gerardus Lambertus Wilhelmus Morsink (5-8-1905 – 12-12-1975), Geertruida Morsink (27-4-1860 – 17-4-1935), Theresia Maria Morsink (21-11-1855 – 6-3-1923), zij was lid van de orde van de berg Carmel.

Foto mevr. De Visscher-Morsink

- Herman Jozef, geb. 22 februari 1908
- Egbertus Joseph, geb. 10 maart 1910

Egbertus Morsink overlijdt op 18 oktober 1948 en Hermann Grada Scholten overlijdt, 71 jaar oud, op 7 december 1944 te Hengelo.

Als Gerardus Lambertus Wilhelmus Morsink wordt geboren, is zijn vader Egbertus Morsink 42 jaar en koperslager. Gerardus Lambertus Wilhelmus is op 12 december 1975 overleden. In Borne werd hij Möskeman genoemd. Gerardus Lambertus Wilhelmus Morsink is de vader van Hermann (Mannie) de Visscher-Morsink en Jan Morsink (30-11-1933 – 11-03-1994).

Gerardus Lambertus Wilhelmus had veel belangstelling voor het meubelmakersvak. Hij kwam als tienjarige al regelmatig in de werkplaats van zijn oom Gerardus Lambertus. Om het vak van meubelmaker te leren, ging Gerardus Lambertus Wilhelmus naar een opleiding in Leuven. Als laatste kwam Jan Morsink, de zoon van Gerardus Lambertus Wilhelmus, op de meubelzaak. Ook Jan Morsink werd in Borne "Möskeman" genoemd. Toen Jan Morsink

Méer dan een halve eeuw

MORSINK
WONINGINRICHTING

Marktstraat 35 - Tel. 293 - Borne

Gothische en moderne eetkamers, slaapkamers, bankstellen enz. enz.
in eiken, mahonie, noten, kersen, berken en ahorn.

GROOTSTE KEUZE
TER PLAATSE

stopte met de meubelzaak, had Hennie Bosch nog een paar jaar de exploitatie. Daarna kwam het pand in 1972 in het bezit van de Borneaar Gerhard Hasperhoven.

Gerhard was ambitieus. In 1945 werkte hij bij de Heemaf in Hengelo, maar in 1948 begon hij aan de Weideweg te Borne een bedrijf voor het wikkelen van elektromotoren. Hij verplaatste zijn bedrijf in 1952 naar de Abraham ten Catestraat. In de nabij gelegen Horststraat nam Gerhard in 1964 een pand over, waar hij begon met de verkoop van onder andere radio's en wasmachines.

In 1972 kocht hij het pand van Morsink aan de Marktstraat, om daar zijn handel in radio's, TV's en witgoed voort te zetten.

In 1981 ontstond brand in zijn werkplaats achter de winkel, waarschijnlijk door een lekkende koppeling van de gastoevoer naar een kacheltje. De dikke rookzuil die het uiterst brandbare materiaal in de loods veroorzaakte werd in heel Borne waargenomen. Binnen afzienbare tijd was de Marktstraat geheel gevuld met kijklustigen. Burgemeester Hehenkamp was als verantwoordelijke voor de openbare orde als één van de eersten bij de brand aanwezig. Het vuur was na 20 minuten onder controle, maar de inhoud van de werkplaats met een waarde van 1,5 miljoen gulden was volledig verloren. De stank die door de



Pand koperslager Morsink, nu Grotestraat 222.

brand ontstond was daarna nog in bijna heel Borne te ruiken. Gelukkig wisten toegesnelde burens op tijd een paard en vogels van buurman Lansink te redden.

In 2000 werd de winkel van Hasperhoven definitief gesloten. In 2001 werd de zaak verkocht aan de Hegeman bouwgroep uit Almelo. Daarbij hoorden ook drie woningen, die tussen de zaak van Hasper-

hoven en de loodgieterszaak van Lansink stonden.

Er werden plannen ontwikkeld om er nieuwbouw te realiseren. Maar voordat met de gemeente tot overeenstemming kon worden gekomen gingen vele jaren voorbij. Het dichtgetimmerde pand stond leeg en raakte in verval. De ramen werden dichtgetimmerd en het pand kreeg het aanzien van een bouwval. In 2002 sprak de buurt er met grote ergernis over als een ruïne en drong aan op sanering. De Hegeman bouwgroep wenste een bebouwing, passend in de stijl van Oud Borne en



De brand in 1981.

schakelde een architectenbureau in, dat daarin was gespecialiseerd. Verschillende ontwerpen kwamen op tafel en werden afgewezen. Eerst was het plan om er een artsenpost met apotheek te vestigen. Dat ging niet door, omdat de artsen huisvesting kregen in het zorgcentrum Het Dijkhuis. Daarna werd een ontwerp gemaakt voor de bouw van een restaurant met een paar winkeltjes zoals een galerie, een kaartenwinkel, zilvermid, antiquair of iets dergelijks. Voor het restaurant meldde zich al een gegadigde. Maar dit plan kon rekenen op grote tegenwerking van de buurtbewoners.



De panden Hasperhoven in 2009.

Uiteindelijk lukte het na acht jaar, om er woningen te bouwen, die qua uitstraling helemaal passen in het historische deel van Borne. Deze nieuwbouw, die in 2010 gerealiseerd werd, bestaat uit twee woningen en 5 appartementen. De stenen en de pannen die van de twee gesloopte lage woningen kwamen, werden hergebruikt bij de bouw van de twee huizen. De stenen bleken indertijd nog te zijn gebakken in steenfabriek Scholten uit Borne. De ingang van de appartementen kreeg de oude omlijsting met de zandstenen neuten om het oorspronkelijke karakter te behouden (neuten: stenen onderstukken van stijlen). Het geheel wordt beschouwd als een enorme verbetering van het straatbeeld in Oud Borne.



De door de Hegeman Bouwgroep gerealiseerde nieuwbouw in 2016.

*Bronnen:
M.G.E. van Harten-Fransen: Grepen uit de historie van Borne
Website <https://www.wiewaswie.nl/>
Krantenarchief HIP
Interview met mevr. De Visscher-Morsink
Interview met fam. Nijhuis-Hasperhoven*